

Данијела Васић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

DOI 10.5937/kultura2275009V

УДК 821.521.09

оригиналан научни рад

ЈАМАТО ТАКЕРУ – ЈАПАНСКИ ЈУНАК ИЗМЕЂУ МИТА И ИСТОРИЈЕ

Сажетак: Јамато Такеру је један од најпознатијих јапанских јунака. Његово најљубљиво одабрано име њовезује га с државом Јамато, претечом данашње Јапана. Најстарије варијанте мита о овом ратнику откривамо у првим историјским хроникама (VIII век). Додајући одређене елементе заједничкој основи и комбинујући их у складу са својственим наративним тежњама, ове хронике су дале претпознатљиве варијанте мита о Јамату Такеруу. Те варијанте су носиле јасан одраз одређене идеологије, а у наредним периодима ће извршити значајан утицај на дела сродне садржине. Заједничко им је што су на постојеће Јамато Такеруа гледали као на кључну историјску фигуру, најзначајнију у којој мери је он, у то полуисторијско време почетка националне консолидације, допринео увећању историје под царском влашћу и учвршћивању ауторитета Јамато двора. Надаље су створене нове варијанте мита о овом јунаку, и то од најљубљивих епизода из старих хроника, дојунених сементима из других текстових, како би што боље одговарале намени тој новој заједници.

Кључне речи: Јамато Такеру, Јамато, Кођики, Нихонги, фудоки, мач Кусанахи

Један од најстаријих и најпознатијих јапанских митских јунака је Јамато Такеру (Силни из земље Јамато). Кресе га све особине великог ратника:¹ храброст, снага, предузимљивост и неустрашивост, али су у митолошки суже уплетени и бајковни мотиви попут чудесног мача, (чудесних) помоћника, прерушавања, заљубљивања и на крају, чудесне смрти услед сусрета с нуминозном силом. Кроз историју јапанске књижевности лик Јамато Такеруа је стилизован у различитим жанровима, од најстаријих митолошких прича и легенди, до савременог јапанског позоришта, али и стрипа и анимираног филма. Пратећи сажетак о овом јунаку можемо пратити утицај најстаријих дела на каснију јапанску књижевност и историју.

1 Амерички антрополог К. Скот Литлтон [C. Scott Littleton] анализира сличности између овог јапанског јунака и краља Артура, тумачећи то директним или индиректним утицајима неколико номадских племена са североистока Ирана. Литлтон своје закључке поткрепљује упоредном анализом легенди о краљу Артуру, Јамату Такеруу и јунаку Багразу из усмене традиције кавкаских Осета. Видети: Littleton, C. S. (1995) Yamato-takeru: An "Arthurian" Hero in Japanese Tradition, *Asian Folklore Studies*, Vol. 54, No. 2, pp. 259–274.

Прве варијанте мита о Јамату Такеруу откривамо у најстаријим сачуваним јапанским хроникама и етнографским списима из Нара периода (710–794). Варијанте носе особене карактеристике дела у којима су забележене, будући да су она настајала наменски, са сасвим одређеним функцијама у датим друштвено-историјским оквирима.

Историјске хронике, *Кођики* (*Зайиси о древним догађајима*, 712)² и *Нихонџи* (*Зайиси о Јајану*, други назив је *Нихоншоки*, 720)³, састављене су с намером да се запишу одабрани и обједињени митови, који су дотад били у власништву појединачних породица. Упркос сличностима, међу овим хроникама постоји јасна разлика. Намена *Кођикија* је била да Јапанцима докаже легитимитет централне власти Јамато двора. Зато је за *Кођики* пажљиво бирана варијанта мита или легенде, управо она која је највише одговарала датој сврси. С друге стране, *Нихонџи* је сачувао све одабране варијанте како би се кинеској царевини и тадашњим корејским државама показало богатство локалних традиција, доказала аутономност царевине и нагласио национални идентитет Јапанаца. Ове особености се очитују и у варијантама мита о Јамату Такеруу. Додајући одређене елементе заједничкој основи и комбинујући их у складу са сопственим наративним тежњама, хронике *Кођики* и *Нихонџи* су дале сопствене препознатљиве варијанте мита о Јамату Такеруу. Варијанте су носиле јасан одраз одређене идеологије и извршиле знатан утицај на будућа дела сродне садржине.

Осим у историјским хроникама, варијанте мита о Јамату Такеруу налазимо и у етнографским списима *фудоки*⁴, које су у првој половини VIII века састављале власти појединачних провинција, по наредби царице Генмеи и по угледу на сродне кинеске записе. Ови списи садрже информације о природним карактеристикама, пољопривреди, занатству, затим о култури, историји и обичајима локалних регија у Јапану, као и старе приче и необичне догађаје (митове и легенде), онако како су их запамтили умни старци. Царска управа је тражила да се, у то време када је већина становништва била неписмена, ова усмена традиција надаље прихвата као званична локална историја.

Варијанте мита о Јамату Такеруу из ових хроника и етнографских списа забележене су у време када је на територији данашњег Јапана постојао низ разједињених државица (*куни*), од којих се посебно издвојила једна – држава Јамато. Царска династија Јамато је испољавала све веће освајачке тежње, и то нарочито од ступања

2 За текст на јапанском видети: Ogihara, A. (ed.) (1973) *Kojiki, Jodai kayo*, in: NKBJ, Vol. I, Tokyo: Shogakukan. За превод са старојапанског на српски видети: *Kođiki: zapisi o drevnim događajima*. Prir. Oo no Jasumaro, prev. Jamasaki Vukelić, H., Vasić, D., Kličković, D. i Glumac, D. (2008) Beograd: Rad (у даљем тексту: *Кођики*).

3 За текст на јапанском видети: Sakamoto, T. et al. (eds.) (1965–1967) *Nihon shoki*, 2 vols, in: NKBT 67–68, Tokyo: Iwanami shoten. За превод на енглески видети: Aston, W. G. (ed., transl.) (1896) *The Nihongi: Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697*, London: Routledge.

4 За текстове на јапанском видети: Akimoto, K. (ed.) (1958) *Fudoki*, in: NKBT, Vol. 2, Tokyo: Iwanami shoten.

на престо цара Тенмуа 672. године.⁵ У жељи да постојеће државице уједини у једну снажну државу под централистичком влашћу Јамато двора, цар доноси низ одлука. Између осталог, наређује да се од родослова царске породице и од усмено преношене традиције састави хроника којом ће се доказати божанско порекло царске породице и других важних породица. Дворски научник Оо но Јасумаро 712. двору предаје хронику *Кођики*. У складу са својом наменом, *Кођики* доказује легимититет власти Јамато династије и њену надмоћ над владарима других *куни*, преваходно над на најјачим противницима, али и над онима које није било тако лако подвести под централну управу. Зато је у *Кођикију* заступљена унија три митолошка система. Први је био формиран у племенском савезу око Јамато двора. Други су чинили митови приморских племена, углавном са острва Кјушу, које је требало убедити да прихвате Јамато власт. Трећи припада држави Изумо, најјачем опоненту Јамато двора. Уместо да их негира и забрањује, *Кођики* укључује најважније богове Изумо пантеона, нпр. бога ствараоца земље, Оокунинушија, али с јасном намером да покаже како су богови Изумоа предали власт божанским прецима Јамата, што сада морају учинити и њихови потомци и покорити се Јамато двору.

И у миту о Јамату Такеруу налазимо одјек ове идеологије, о чему сведочи и његово име, етимолошки повезано с државом Јамато. Мит евоцира полуисторијско време почетака националне консолидације под влашћу Јамато двора: легендарни цар Кеико, (по предању је дванаести јапански цар, који је владао од 71. до 130. године), живео је 106 година и имао је осамдесеторо деце. Међу његовом децом су и два сина престолонаследника. Старији је принц Ооусу, а млађи, принц Оусу, познат и као пресветли принц Јамато Огуна (Младић из земље Јамато), који касније добија име Јамато Такеру. Од ране младости Јамато Такеру показује особине културног јунака – трикстера, који наизменично ствара и разара. Док је био дечак од шеснаестак година, тј. док му „коса још увек беше сплетена у венац на челу”⁶, отворено је показивао преку нарав. На суров начин је убио рођеног брата зато што овај није указао поштовање оцу. Цар се уплашио „силовите и дивље нарави принчеве”⁷ и од тада је настојао да сина држи подаље од себе. Слао га је да покорав „бесне богове, као и непокорне људе на истоку и западу”⁸ Јамато Такеру тако постаје један од Јамато војсковођа, немилосрдан према непокорнима и великодушан према онима који су се повиновали царској власти.

5 После смрти цара Тенђија, његов брат преузима власт од свог братанца, престолонаследника, у рату (побуни) у ери Ђиншин и постаје цар Тенму. Више о овоме на јапанском видети: Hoshino, R. (1997) *Jinshin no ran kenkyu no tenkai*, Tokyo: Yoshikawa kobunkan или Kuramoto, K. (2007) *Jinshin no ran*, Tokyo: Yoshikawa kobunkan; на енглеском видети: Duthie, T. (2013) The Jinshin Rebellion and the Politics of Historical Narrative in Early Japan, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 133, No. 2, pp. 295–320.

6 Фризура какву су носили дечаци који још увек нису прошли обред одрастања (*Кођики*, стр. 178).

7 Исто.

8 Исто, стр. 174.

Митови о побунама непослушних народа и о њиховим поразима, забележени у најстаријим записима, представљени су као историјске чињенице о освајању одређених територија и припајању држави Јамато. И *Кођики* и *Нихонџи* се слажу да је Јамато Такеру својим делањем значајно допринео учвршћивању ауторитета Јамато двора, будући да се под „умиривањем и покоривањем” западних и источних земаља, заправо подразумевало увећавање територије под царском влашћу. Из тог разлога се у овим наративима, који су сведочили о историји нације, на његова достигнућа гледа као на кључну прекретницу. Током владавине његовог оца, цара Кеикоа, као и у наредним генерацијама, постављене су границе округа и провинција. Чланови царске породице и других лојалних породица добијали су титуле, нпр. управитељ земље (*куниномијацуко*), управитељ (*мијацуко*), начелник округа (*ајайануши*), и онда су одлазили на освојене територије како би спроводили извршну власт. Убрзо је, баш према најстаријим изворницима, дошло и до покушаја освајања суседних територија, јер је царица Ђингу (од краја IV до краја V века) организовала војну експедицију на корејске државе.

Мит о Јамату Такеруу описује његове освајачке походе на западне и на источне територије. Како културног јунака – трикстера не одликује само храброст већ и довитљивост, он победе односи и мачем и на превару. Прво креће на запад и осваја део острва Кјушу. Успева да победи браћу Кумасо Такеру (Силни из земље Кумасо) обманувши их тако што се прерушио у девојку уз помоћ своје тетке Јаматохиме, свештенице у светилишту Исе. Кумасо Такеру на самрти исказује поштовање надмоћнијем непријатељу, дајући му ново име: „Но, видим да у земљи Јамато постоји човек, и од нас силнији. Ја ћу ти стога дати име. Одсад ће те славити именом принц Јамато Такеру.”⁹ Наредна земља на освајачком путу Јамата Такеруа је управо најјачи опонент Јамато двора – земља Изумо. И овај пут Јамато Такеру противника убија на превару, а сада је то Изумо Такеру (Силни из земље Изумо). Када му отац нареди да крене у поход на источне земље, Јамато Такеру се пожали својој тетци Јаматохиме, „јадикуюћи и ридајући”, да га отац намерно шаље од себе зато што жели да му син страда.¹⁰ Упркос томе, он остаје одан оцу и без поговора извршава све задатке. Јаматохиме му опет помаже, баш као лик помоћника у бајци, који је увек ту кад јунаку затреба. Овај пут му даје мач Кусанаги и врећицу с кременом. Мач Кусанаги (Мач којим се сече трава)¹¹ је име добио управо по овој епизоди: када га непријатељ намамио у поље, па се нашао усред пожара, Јамато Такеру је мачем покосио траву око себе, па је кременом потпалио противатру и

9 *Кођики*, стр. 179.

10 Исто, стр. 181.

11 Мач Кусанаги се од средњег века сматра једном од три царске регалије. Осим мача то су и: огрлица од драгуља (*yasakani no tagatama*) Велике богиње сунца, Аматерасу, и бронзано огледало (*yata no kagami*), којим су је намамили из Небеске пећине (исто, стр. 51–53). Змајеубица из јапанског мита, бог громовник Таке Хаја Сусаноо, пронашао је мач у репу убијене осмоглаве и осморепе змије Јамата но Ороћи и поклонио га је својој сестри, богињи Аматерасу (исто, стр. 57).

побио противнике.¹² У својим даљим освајањима, Јамато Такеру је покорио и „сав дивљи народ Емиши”¹³ из североисточних области, за које се сматра да су преци народа Аину.¹⁴

Уз Јамату Такеуруа иде и жена достојна таквог јунака. Ототаћибанахике се жртвовала тако што је ушла у море како би примирила бога морског прелаза и омогућила да брод настави даље по мирном мору.¹⁵ Смрт Јамата Такеруа је у *Кођикију* приказана као последица његове вере у сопствену непобедивост. Био је толико самоуверен да је мач Кусанаги оставио код своје жене¹⁶, па је голорук пошао да савлада бога планине Ибуки. Бог му се приказао у лику великог вепра, али је Јамато Такеру помислио да је то само божански гласник и није га убио. Бог је онда на њега послао град, од чега се јунак разболео и на крају издахнуо. Прича о Јамату Такеуруу се завршава његовим преображавањем у „белу птицу од осам хвати”¹⁷, дакле метаморфозом, која се може тумачити и као метемпсихоза.¹⁸ Пошто је Јамато Такеру страдао извршавајући наредбе свог оца, цара, ова варијанта мита се може тумачити и као „прича о сину којег је убио сопствени отац”¹⁹.

Док је у *Кођикију* готово цело поглавље о цару Кеикоу посвећено управо његовом сину, Јамату Такеуруу, у хроници *Нихонџи* епизоде о подвизима Јамата Такеруа су тек детаљи у извештају о царевој владавини. Осим тога, *Нихонџи* бележи да је сам цар Кеико кренуо у поход на острво Кјушу како би покорио браћу Кумасо и друге побуњенике, а да је након смрти Јамата Такеруа ишао у обилазак источних провинција. Осим тога, постоји разлика између главног текста и варијаната забележених у *Нихонџију*, што ће нарочито доћи до изражаја у књигама које су касније настајале под утицајем најстаријих хроника.

¹² *Кођики*, стр. 182.

¹³ Исто, стр. 183.

¹⁴ Народ Аину, који је тек 2008. године званично признат као староседелачки народ Јапана, готово је истребљен или асимиливан. Легитимитет вишевековној дискриминацији давали су и пежоративни ставови у најстаријим хроникама, где су они описивани као дивљаци необичног изгледа, које није било могуће подвести под цивилизоване царске утицаје (о томе више у: Vasić, D. (2014) *Usmena književnost Ainu naroda: čuvar kulturnog nasleđa naroda s margina i spona s drugim kulturama, Jezik, književnost, marginalizacija: književna istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, str. 387-399.

¹⁵ *Кођики*, стр. 183.

¹⁶ Овом епизодом се објашњава како се мач Кусанаги нашао у светилишту Ацута, где се чува и данас (*Кођики*, стр. 186).

¹⁷ Исто, стр. 190.

¹⁸ Разлика између метаморфозе и метемпсихозе лежи у чињеници да је метаморфоза често пролазног карактера, док је метемпсихоза заправо трансмиграција, потпун и коначан прелазак душе из једног стања у друго. Према Пропу, метаморфоза се ограничава само на спољашност, а метемпсихоза припада циклусу смрти и поновних рођења, уп: Prop, V. J. (1990) *Historijski korijeni bajke*, prev. Vida Flaker, Sarajevo: Svjetlost.

¹⁹ О односу Јамата Такеруа и његовог оца видети нпр. Saigo, N. (1973) *Yamatotakeru no monogatari*, in: *Kojiki kenkyu*, Tokyo: Miraisha.

Најважнија разлика између варијаната мита о Јамату Такеруу, сачуваних у хроникама *Кођики* и *Нихонџи* лежи ипак у приказаном односу између оца и сина. Док је у *Кођикију* Јамато Такеру представљен као трагична фигура прогнаног сина, он у *Нихонџију* ужива очево дубоко поверење и поноси се тиме што је царев син, док цар хвали синовљеве подвиге и показује изузетну наклоност према њему. Штавише, овде походи нису резултат очеве жеље да сина држи подаље од двора, као у *Кођикију*. То су задаци које, по дужности, преузима принц престолонаследник, а неки откривају и његову иницијативу. Узајамно поверење између оца и сина и синовљева лојалност, приказани у *Нихонџију*, заснивају се на хијерархијском односу између господара и вазала. То потврђује и Јамато Такеру, који себе доследно назива царевим вазалом (*шин*), што одговара положају наследника у *риџурџо* правном систему.²⁰ Исوماе Ђун'ићи (Isomae Jun'ichi) напомиње да нам овај детаљ указује и на време настанка ове варијанте, док се у „наративној структури варијанте из *Кођикија* одражавају ранији модели наслеђивања”.²¹

И док *Нихонџи* наглашава добре односе између оца и сина, ипак не инсистира на блискости између Јамата Такеруа и његове тетке, као што је то случај у *Кођикију*. Јаматохиме му овде не помаже осим што га опомиње да буде опрезан.²² И у једном и у другом тексту, Јамато Такеру је поражен зато што са собом није понео мач, већ се голорук ухватио у коштац с богом планине Ибуки. Али, *Нихонџи* више истиче његову самоувереност. Такође, главни текст *Нихонџија* не ставља нагласак на мач Кусанаги као што је то случај с *Кођикијем* и како ће то бити случај у средњовековним варијантама које се темеље на овим хроникама.

Јамато Такеру је јунак више митова, присутних у етнографским списима, *фудоки*. *Фудоки* су такође састављани по царској наредби, али нису противуречили званичним хроникама, већ су их допуњавали наративима који потичу из локалних извора, тако да дају донекле другачија виђења одређених митова и легенди. Док су хронике пратиле процесе утемељења и распростирања Јамато власти, усредсређујући се преваходно на царску лозу, записи *фудоки* нису имали кохерентни хронолошки оквир, већ су настајали у појединачним регијама и из таквих су перспектива гледали на ширење Јамато утицаја. Ако на *фудоки* гледамо као на извор јапанске митологије, можемо закључити да су, за разлику од хроника *Кођики* и *Нихонџи*, где су митови систематизовани у „званичну митологију”, овде дати митови који проистичу из локалних традиција, што нам пружа увид у локална веровања. То, ипак, не искључује чињеницу да су *фудоки* под снажним утицајем „званичне културе”, што је сасвим у складу с напорима да се држава централизује.

20 Од касног Асука периода и током Нара периода, тј. од краја VI до почетка VIII века, царски двор покушава да имплементира правни систем по угледу на кинески. Таика реформе из 645. године представљају прве назнаке примене *риџурџо* (кривичног и административног) закона.

21 Isomae, J. (1999) Myth in Metamorphosis: Ancient and Medieval Versions of the Yamatotakeru Legend, *Monumenta Nipponica*, Vol. 54, No. 3, pp. 364–365.

22 Видети: Sakamoto, T. et al. (eds.) (1965–1967) *Nihon shoki*, Vol 1, in: *NKBT* 67, Tokyo: Iwanami shoten, p. 304.

Једино су богови (*ками*) из ових списа, најчешће локална божанства или богови послати из централних делова земље, а потом укореењени у овим провинцијама.

Уколико анализирамо митове о јапанском јунаку, забележене у етнографским списима, *фудоки*, можемо закључити да они откривају подударности с варијантама из историјских хроника, али садрже и одређене елементе којих у хроникама нема. Тако је у сачуваном фрагментарном спису, *Фудоки из земље Овари*,²³ дата сасвим оригинална епизода у оквиру мита о Јамату Такеруу. У складу са одликама ових етнографских списа који на усмену традицију гледају као на историјске извештаје, овде проналазимо још једно објашњење зашто се мач Кусанаги сада налази у светилишту Ацута: једне вечери је Јамато Такеру мач окачио о дрво и отишао да обави нужду. Када се вратио, видео је да мач у мраку блиста неземаљском светлошћу, попут божанства. Није могао да га ухвати руком, већ је рекао девојци Мијазухиме, у чијој кући је одсео, да у његово име однесе мач у светилиште Ацута. Варијанте из списа *Фудоки из земље Хиџаћи* и *Фудоки из земље Хизен*,²⁴ не одударују у већој мери од званичних текстова историјских хроника. Углавном описују како Јамато Такеру напредује у својим походима и како широм земље побуњенике потчињава царској власти. Истовремено, за собом оставља обрадиву земљу и људе који ће радити на њој.

Наредни, Хеиан период (794–1185) доноси нове варијанте мита о Јамату Такеруу. Анализе ових сижеа откривају снажан утицај најстаријих књига, у првом реду хронике *Нихонџи*. Углавном су се заснивали на главном тексту *Нихонџија*, док су варијанте мита из те хронике, као и она из *Кођикија*, тек повремено коришћене. Као пример можемо навести контроверзну *Древну историју Јајана (Сендаи куђихонџи* или скраћено *Куђики*, вероватно из X века),²⁵ за коју се испрва сматрало да представља најстарију историјску хронику, да би се касније установило да се темељи углавном на одломцима из постојећих записа, а да су оригинална само два од укупно десет томова. Састављаче очигледно нису занимали аспекти међуљудских односа из мита о Јамату Такеруу, будући да је њихова пажња усредсређена искључиво на освајачке походе, тј. на процес националног уједињења. Текст нема нарочитих књижевних вредности и своди се на неку врсту документарног извештаја. Опис јунака је преписан из *Нихонџија*, али је, рецимо, изостављена епизода у којој он оставља мач Кусанаги. И финални део је врло штур: „Иако је Јамато Такеру потчинио источне дивљаке, није успео да се врати на двор. Преминуо је у провинцији Овари.”²⁶

Друга врста текстова из Хеиан периода за окосницу има чудесне догађаје у вези с мачем Кусанаги. Тако се у миту о Јамату Такеруу из историјског записа *Коџишуи* (805)²⁷, насталом на усмено преношеној традицији племена Инбе, преплићу

23 Исто, стр. 441.

24 Akimoto, K. (ed.) (1958) *Fudoki*, in: *NKBT*, Vol. 2, Tokyo: Iwanami shoten.

25 *Sendai kujihongi no gendaigo-yaku*, 15. March 2021. http://www.asahi-net.or.jp/~xx8f-ishr/sendai_kuji_mokuji.htm

26 Исто.

27 Nishimiya, K. (1985) *Kogo Shui*, Tokyo: Iwanami Shoten.

елементи из *Кођикија* и *Нихонџија*. Ни састављачи овог текста се не удубљују у лик самог јунака, али њима нису важни ни сами походи, нити околности које су до њих довеле. Његова достигнућа забележена су кратким исказом: „Након што је примирио побуњенике на истоку, вратио се на двор.”²⁸ Текст је, зато, потпуно усредсређен на чудесне моћи мача Кусанаги, уз мноштво нових елемената, који су новина у односу на старе варијанте. Стиче се утисак да је цела митолошка прича о Јамату Такеруу подређена причи о мачу. Из тог разлога на њу можемо гледати као на етиолошко предање о мачу Кусанаги, које се завршава на следећи начин: „Чудесне моћи овог божанског предмета су тако очигледне. Зато је једино исправно да у празничне дане, када двор шаље понуде светилиштима, и њему треба да се укаже исто поштовање. Тужно је што се то већ дуго не чини и што се обреди у вези с њим не врше у потпуности.”²⁹ Овакво величање мача у запису племена Инбе имало је своју јасну позадину, будући да је једно од задужења овог племена било да, поводом устоличења новог цара, двору поклони копију мача Кусанаги.

Без обзира на разлике међу овим текстовима, можемо закључити да је током Хеиан периода, хроника *Нихонџи* уважавана као прва од укупно шест националних историја, па је, самим тим, логичан њен утицај на касније записе. Јасно је и то да су поједине породице и племена, као у случају племена Инбе, користили делове ове, званично признате историје владајуће породице, и уклапале их са сопственом усменом традицијом како би дали легитимитет својим аспирацијама.

Крајем Хеиан периода све више слаби моћ аристократије и почиње беспопштедна битка око приватних поседа (*шоен*), на која су претендовали цареви, локални моћници, али и будистичке институције. Формирају се приватне војске које обезбеђују приватне поседе. Ратничка класа у успону постаје све потребнија како би се, чак и у престоници, одржала цивилна власт. Убрзо унутар војске почињу да се издвајају кланови, а два највећа: Таира (Хеике) и Минамото (Генђи), улазе у међусобни сукоб. Клан Минамото побеђује и у Камакури отвара прву војну управу, шогунат (*дакуфу*), а шогун преузима власт над целом земљом. У оваквим друштвено-политичким околностима, које су обележиле средњовековни Јапан, слаби „центрипетална сила која је држала на окупу националну државу и људи више нису, као раније, на *Нихон шоки* [*Нихонџи*] гледали као на инструмент за обликовање друштвеног поретка.”³⁰ Другим речима, најстарије хронике више нису имале ранији ауторитет, па ни аутори више нису сматрали неопходним да их користе као оквир за своје писање.

У овом периоду успона ратничке класе приметно је појачано интересовање за царске регалије, нарочито за мач Кусанаги. То је вратило популарност и миту о Јамату Такеруу. Варијанте овог мита су записане у више књига из овог периода и њихова окосница је увек јунаков мач. Иако се и ове варијанте базирају на најстаријим

28 Nishimiya, K. нав. дело, стр. 46.

29 Исто, стр. 47.

30 Isomae, J. нав. дело, стр. 371.

сижеима, у складу са опадањем интересовања за *Нихонџи*, у њима ћемо чешће налазити елементе из *Кођикија*. Дobar пример за то су *Зайиси о времену боиње*³¹ *Јаматохоиме*.³² Књига садржи идеје једног правца шинтоа, који носи назив Исе шинто јер је основан у светилишту Исе у Камакура периоду (1192–1333). Компилатор је текст саставио с намером да изгледа као да је настао у време првих хроника и зато садржи и најстарије митове.³³ Књига бележи и походе Јамата Такеруа и чудесне моћи мача Кусанаги, комбинујући елементе из хроника *Нихонџи* и *Коџиуи*. Мачу су приписана чудесна својства, па тако он сâм, својом вољом, долази да помогне јунаку. У складу с наменом ове књиге, да истакне важност светилишта Исе, магичне моћи мача су у директној спреси са овим светилиштем у којем се мач испрва налазио, што је увећавало и важност саме Јаматохоиме. Управо зато је састављач намерно изоставио везу мача и светилишта Ацута. За њега је неважно све што није у директној вези са светилиштем Исе, па чак и лик самог Јамата Такеруа. Додата је једино епизода, које има само у *Кођикију*, о томе како је цар сина послао „у поход подаривши му копље широког сечива од осам хвати, начињено од дрвета зеленике.”³⁴

Стављајући тежиште на чудесни мач, а не на наративе који величају територијална освајања и ширење утицаја царске власти, рађа се нови аспект овог лика. Пред нама искрсава Јамато Такеру каквог не можемо наћи у старим хроникама. То је романтични јунак, који је мач Кусанаги намерно оставио код Мијазухиме како би јој доказао своју љубав. А ако је већ циљ дела да Јамата Такеруа представи као узор врлине и јунаштва, онда је изостављано све што би га могло приказати као несмотреног или склоног преварама. Чак је и његов крај представљан као последица јунаштва и као смрт у боју.

Елементи мита о Јамату Такеруу јављају се и у другим средњовековним жанровима, рецимо у ратним хроникама (*џунки моноџиџари*), као што је *Хеике моноџиџари*.³⁵ И ту су у средишту пажње нуминозне карактеристике мача Кусанаги, а не сам јунак. Један од разлога за такве тежње био је несрећни догађај током битке код Дан’ноуре (1185), када је изгубљен мач који је дотад сматран оригиналном царском регалијом. Овај догађај је постао повод расправа о аутентичности мача Кусанаги који се чува у светилишту Ацута. У неким наративима подржавана је теорија да је изгубљена реплика мача, док су други објашњавали како је нестало

31 Епитет *микотто* (бог/богиња) овде указује на то да је Јаматохоиме свештено лице шаманских моћи. Древни Јапанци нису строго одвајали богове од оних који су им служили, јер су се богови често указивали кроз њих.

32 *Yamatohime no mikoto seiki* (1974), in: *NST*, Vol. 19, Tokyo: Iwanami Shoten.

33 Садржи и објашњење о настанку светилишта Исе: богињи Јаматохоиме се обратила Велика богиња сунца, Амаатерасу, са жељом да се заувек настани у прелепој провинцији Исе, где дувају божански ветрови. Зато је Јаматохоиме саградила ово светилиште (исто, стр. 30).

34 Исто, стр. 31. За дрво зеленике се веровало да има апотропејска својства (*Кођики*, стр. 180).

35 *Прича о клану Таира* (1371) је епски роман о сукобу између кланова Таира и Минамото, познатом и као Генпеи рат.

прави Кусанаги. Одгонетање ове енигме за царски двор је представљало ствар од пресудног значаја. Иако цар за време војне владавине није имао политичку моћ, он је ипак и даље био национални симбол. Уз то, губитак моћи двора довео је у незавидан положај и шинтоистичка светилишта, па су и за њих свети предмети, попут мача Кусанаги, представљали „опипљив доказ легитимности њихове тврдње о привилегованом положају”.³⁶

Токугава (Едо) период (1603–1867) доноси ренесансу хронике *Кођики*. Томе је нарочито допринео рад следбеника школе јапанске филологије и филозофије, Кокугаку (Наука о Јапану). Они су се трудили да изучавањем дуго занемарених књижевних текстова открију изворни дух Јапана из периода пре доласка будизма и конфуцијанизма. Циљ им је био да интересовања преусмере с проучавања кинеских класика на јапанске старе текстове. Под оваквим околностима, *Нихонџи*, написан у кинеском стилу и на класичном кинеском, изгубио је статус најважније националне историје и примат је дат *Кођикију*. Један од оснивача овог покрета, Мотоори Норинага (1730–1801), истицао је да *Кођики* садржи најчистији запис старог јапанског језика и да представља највернији извор историјских догађаја древног Јапана. У овој хроници он је видео суштину јапанске традиције и употребио ју је да развије идеју аутохтоне јапанске религије. Можемо рећи да је управо Норинага, превођењем *Кођикија* на савремени јапански језик и својим објашњењима, допринео да се овај запис прогласи за канонску и свету књигу аутохтоне религије, шинто. То ће у наредном, Меиђи периоду (1868–1912) бити темељ на којем ће нићи државни шинтоизам, с централном фигуром цара као божанског бића.

Мит о Јамату Такеруу открива поетику коју је донело модерно доба и потпуно нови поглед на митске јунаке. Људи су се све више занимали за ликове јапанских митова, али не за недодирљиве идоле без људских емоција, већ су, напротив, у њима проналазили „моделе људских осећања”.³⁷ Норинаги је зато дража трагичка фигура Јамата Такеруа из *Кођикија*, која пати и тугује зато што га отац намерно шаље од себе и као да не мари да ли ће му син страдати, од слике хармоничног односа између оца и сина из *Нихонџија*. Јунак није ништа мање храбар и његова одлучност да испуни очева очекивања није умањена тиме што отворено показује тугу и тражи утеху од јединог бића којем је стало до њега, тј. од своје тетке Јаматохиме. Норинага ставља нагласак на емоције, као главну вредност човековог постојања.³⁸ Таква тумачења, базирана на разумевању људских бића доносе сасвим нове интерпретације најстаријих текстова. То ипак не значи да су она нужно и вернија

36 Isomae, J. (1999) Myth in Metamorphosis: Ancient and Medieval Versions of the Yamatotakeru Legend, *Monumenta Nipponica*, Vol. 54, No. 3, p. 378.

37 Исто, стр. 379.

38 Више о Норинагиним ставовима у: Norinaga, M. (1976) *Kojiki-den*, in: MNZ, Vol. 3. Tokyo: Chikuma-shobo, p. 219.

оригиналним ставовима састављача, јер тек „посредством читаоца дело [...] улази у хоризонт искустава, који се непрестано мења”³⁹.

Већ на основу овог кратког прегледа варијаната мита о Јамату Такеруу, можемо сагледати утицај најстаријих историјских хроника у Јапану. Те варијанте су пажљиво биране и дотериване како би што боље одговарале намени штива у којем су се нашле. Хронике *Кођики* и *Нихонџи* су настале у древном периоду јапанске историје, са сасвим јасним циљевима – да се докаже божанско порекло цара и легитимитет његове власти, и то не само становништву државе Јамато. Било је потребно и осталим државама с територије данашњег Јапана, али и кинеској царевини и тадашњим корејским земљама, показати на који начин су војсковође попут Јамата Такеруа покорице и умирале бесне и непокорне, тј. извршиле војну инвазију и нове територије ставиле под власт Јамато двора. На тај начин се и од потомака покорених могла тражити покорност.

Формирањем државе с *риџурџо* правним системом, прва царска хроника, *Нихонџи*, прихваћена је као званична национална историја и ту улогу је задржала и током наредног, Хеиан периода. Митски догађаји су прихваћени као историјске чињенице. Тако су и подухвати Јамата Такеруа истицани као прекретница од изузетног значаја, јер је он, у полуисторијско време почетака националне консолидације, знатно допринео увећању територије Јамато царства. Ипак, утицај најстаријих хроника се ту није завршавао. Састављачи каснијих записа са сродном тематиком нису доводили у питање ауторитет *Нихонџија*, већ су се ослањали на овај запис као на извор информација о митолошкој прошлости, не сумњајући у њихову истинитост. Новине су се састојале у томе што су поједини компилатори издвајали епизоде које су сматрали релевантним и онда их допуњавали сегментима из алтернативних текстова, у првом реду из хронике *Кођики* или из етнографских списа *фудоки*. Другим речима, у центру пажње више нису били подухвати и судбине митских јунака, већ само одређени елементи из тих митова, попут мача Кусанаги, које је било могуће искористити у идеолошке и политичке сврхе, па и за личну промоцију. Средњи век је донео нову, ратничку идеологију и најавио нова тумачења најстаријих хроника и у њима сабраних митова. Епизоде из тих митова доживљаване су као војничке приче. Јамато Такеру с временом постаје идеализовани романтични јунак, симбол највиших врлина. Буђење националног духа у модерном периоду јапанске историје за последицу је имало и истицање јапанских вредности и оспоравање свега што је долазило из иностранства. *Нихонџи* је изгубио статус прве националне историје и на пиједестал је постављен *Кођики*, који је сматран аутентично јапанским. Јапанцима је све ближи постајао реалистички лик митског јунака, откривен у *Кођикију*, који се не стиди да заплаче и да потражи утеху. Међутим, с временом су Јапанци престали да дају примат једној или другој хроници и почели су да о њима размишљају као о изворницима митске

39 Kutsuwada, O. (1976) *Chohatsu toshite no bungaku-shi*, Tokyo: Iwanami shoten, p. 30.

прошлости, обједињујући их заједничким изразом *Кики* (реч састављена од последњег слога оба наслова: *Кођи-ки* и *Нихоншо-ки*).

У савремено доба, јунаци попут Јамата Такеруа, с којима се јапански народ могао идентификовати, добијају нове улоге. Баш као друге националне иконе, а једна од њих је и чувени мајушни јунак народне приповетке, Момотаро⁴⁰, и Јамато Такеру је често коришћен у сврху стварања и истицања националног идентитета. Нарочито када је сународнике требало надахнути да несебично положи животе у борби за своју земљу и за свог цара. То значи да се и овај јунак нашао у средишту пропаганде, и то нарочито током Другог светског рата, када је било потребно јасно одвојити праведни јапански дух од „демонских” страних уплива.

Јамато Такеру ни данас није заборављен. О његовој храбрости можемо читати у савременим романима гледати позоришне представе о њему. Тако је овај митски јунак постао главни лик истоименог позоришног комада, постављеног 1986. године.⁴¹ Представа је весник нове позоришне форме, „супер *кабуки*”, која традиционалним техникама придодаје савремене елементе, почев од употребе савременог јапанског језика на сцени. Митског јунака проналазимо и у стрипу (*манџа*) и у анимираном филму (*аниме*). Можда је најбољи пример за то научнофантастична анимирана серија од 37 епизода, *Јаматио Такеру* из 1994. године, која је имала и наставак, *Јаматио Такеру: њосле рајџа*. Серија укључује мотиве преузете из најстаријих хроника, *Кођики* и *Нихонџи*, док описује авантуре дванаестогодишњака Јамата Такеруа у 25. веку.

Јапан не заборавља и не занемарује своју традицију. Историја јапанске књижевности сведочи о сталном враћању старинама кроз увек присутни интертекстуални дискурс. Можда је управо то један од разлога што се јапански научници наново враћају анализама најстаријих хроника, али и зато што су у савременој поп култури у толикој мери заступљени елементи јапанске митологије.

ЛИТЕРАТУРА

- Akimoto, K. (ed.) (1958) *Fudoki*, in: *NKBT (Nihon koten bungaku taikai)*, Vol. 2, Tokyo: Iwanami shoten.
- Aston, W. G. (ed., transl.) (1896) *The Nihongi: Chronicles of Japan from the Earliest Times to A. D. 697*, London: Routledge.
- Duthie, T. (2013) The Jinshin Rebellion and the Politics of Historical Narrative in Early Japan, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 133, No. 2, pp. 295–320.
- Hoshino, R. (1997) *Jinshin no ran kenkyu no tenkai*, Tokyo: Yoshikawa kobunkan.
- Isomae, J. (1999) Myth in Metamorphosis: Ancient and Medieval Versions of the Yamatotakeru Legend, *Monumenta Nipponica*, Vol. 54, No. 3, pp. 361–385.

40 Видети: Васић, Д. (2021) Мајушни јунак народне приповетке, Момотаро, као симбол јапанског национализма, *Зборник мајџице српске за књижевности и језик*, књига 69, свеска 1, Нови Сад: Матица српска, стр. 113–127.

41 Редитељ и главни глумац је Иџикава Еносукџе III (Ichikawa Ennosuke III).

- Isomae, J. (2000) Reappropriating the Japanese Myths. Motoori Norinaga and the Creation Myths of the *Kojiki* and the *Nihon shoki*, *Japanese Journal of Religious Studies*, Vol. 27 (1–2), pp. 15–39.
- Kuramoto, K. (2007) *Jinshin no ran*, Tokyo: Yoshikawa kobunkan.
- Kutsuwada, O. (1976) *Chohatsu toshite no bungaku-shi*, Tokyo: Iwanami shoten, p. 30.
- Littleton, C. S. (1995) Yamato-takeru: An "Arthurian" Hero in Japanese Tradition, *Asian Folklore Studies*, Vol. 54, No. 2, pp. 259–274.
- Nishimiya, K. (1985) *Kogo Shui*, Tokyo: Iwanami Shoten.
- Norinaga, M. (1976) *Kojiki-den*, in: MNZ (*Motoori Norinaga zenshu*), Vol. 3, Tokyo: Chikuma-shobo.
- Ogihara, A. (ed.) (1973) *Kojiki, Jodai kayo*, in: NKBZ, Vol. I, Tokyo: Shogakukan.
- Saigo, N. (1973) Yamatotakeru no monogatari, in: *Kojiki kenkyu*, Tokyo: Miraisha.
- Sakamoto, T. et al. (eds.) (1965–1967) *Nihon shoki*, 2 vols, in: NKBT (*Nihon koten bungaku taikei*), Tokyo: Iwanami shoten, pp. 67–68.
- Sendai kujihongi no gendaigo-yaku*, 15. March 2021. http://www.asahi-net.or.jp/~xx8f-ishr/sendai-kuji_mokuji.htm
- Yamatohime no mikoto seiki* (1974), in: NST, Vol. 19, Tokyo: Iwanami Shoten.

- Vasić, D. (2021) Мајушни јунак народне приповетке, Момотаро, као симбол јапанског национализма. *Зборник мајице српске за књижевност и језик*, књига 69, свеска 1, Нови Сад: Матица српска, стр. 113–127.
- Vasić, D. (2014) Usmena književnost Ainu naroda: čuvar kulturnog nasleđa naroda s margina i spona s drugim kulturama, *Jezik, književnost, marginalizacija: književna istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, str. 387–399.
- Kōdiki: zapisi o drevnim događajima*, prir. Oo no Jasumaro, prevod Jamasaki Vukelić, H., Vasić, D., Kličković, D. i Glumac, D. (2008) Beograd: Rad.
- Prop, V. J. (1990) *Historijski korijeni bajke*, prevod Vida Flaker, Sarajevo: Svjetlost.

Danijela Vasić

University of Belgrade, Faculty of Philology

JAMATO TAKERU – JAPANESE HERO BETWEEN MYTH AND HISTORY

Abstract: Yamato Takeru is one of the most famous Japanese heroes. He has a carefully chosen name, which connects him with the state of Yamato, the predecessor of today's Japan. He is characterized by all the features of a mythical hero: courage, strength and ingenuity, but mythological story includes also fairy-tale motifs such as a miraculous sword, helpers, disguise, falling in love, and finally, supernatural death due to encounter with a numinous force. The oldest variants of the myth about this fearless warrior we can find in the first Japanese historical chronicles (8th century). Adding certain elements to the common ground and combining them in accordance with their own narrative aspirations, these texts gave their own recognizable variants of the myth of Yamato Takeru, which were a clear reflection of the ideology of the time. Regardless of the differences,

these variants describe the achievements of Yamato Takeru as a key turning point, because in that semi-historical time that is also the beginning of national consolidation. By “calming and subduing” western and eastern countries, he contributed to increasing the territory under imperial rule and strengthening the authority of the Yamato court. In the following centuries, new variants of the myth about this hero were created on these bases. Some are focused on territorial conquests and spreading of the influence of the imperial government, while the miraculous events related to the Kusanagi sword were more important to the others. Recently, Yamato Takeru has been used, in the same way as the other national icons, to create and highlight Japanese national identity, especially when it came to inspiring the people to selflessly lay down their lives for the country and the emperor.

Key words: Yamato Takeru, Yamato, *Kojiki*, *Nihongi*, fudoki, Kusanagi sword